

Ἡ Ὁρθοδοξία
πρό τῆς ραγδαίας ἐξελίξεως τῶν
θετικῶν ἐπιστημῶν
(Διαπιστώσεις καί προτάσεις)

*Ἀρχιεπίσκοπος Τιράνων καί πάσης Ἀλβανίας Ἀναστάσιος
Ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
Ὁμότιμος Καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*

Μιά πρόσφατη ἀναζήτηση στό Παγκόσμιο Διαδίκτυο (World Wide Web, μέ τή search engine Alta Vista) παρουσίασε 619.730 ἰστοσελίδες πού περιέχουν τίς λέξεις «θρησκεία» καί «ἐπιστήμη». Εἶναι προφανές ὅτι ἡ συζήτηση γύρω ἀπό αὐτό τό θέμα διατηρεῖ ἀμείωτο τό παγκόσμιο ἐνδιαφέρον. Στήν ἀποψινή εἰσήγηση δέν θά τοημήσω νά προσεγγίσω ὅλο τό φάσμα τῆς. Θά περιορισθῶ σέ μερικές ἀπλές προτάσεις σχετικά μέ τή στάση τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας ἐνώπιον τῆς ραγδαίας ἐξελίξεως τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν.

Κατάφαση, δοξολογία

1. Ἡ δυνατότητα ἀποθησαυρίσεως γνώσεων, ἡ κριτική ἀξιολόγηση καί ἐπεξεργασία τους, εἶναι μιά βασική ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ, τόν ὁποῖο ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἀποκαλεῖ «θεοειδῆ» καί «θεῖον». Ἡ καλλιέργεια συνεπῶς αὐτῆς τῆς δυνατότητος στόν μέγιστο βαθμό ἀποτελεῖ χρέος καί εὐλογία. Κάθε μορφή δημιουργικότητας εἶναι ἔκφραση τοῦ «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ πηλασθέντος ἀνθρώπου. Ἡ σύγχρονη λοιπόν ἐπιστήμη, ἡ συστηματική δηλαδή μελέτη τῆς φύσεως μέ τήν παρατήρηση καί τό πείραμα, πού προσπαθεῖ νά ἀνιχνεύσει, νά περιγράψει καί νά συστηματοποιήσει τοὺς νόμους τῆς φύσεως, εἶναι μιά κατ' ἐξοχήν δημιουργική χρήση τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ, μπροστά στήν ὁποία κάθε Ὁρθόδοξος στέκεται μέ σεβασμό.

α) Ἡ γνωστική καί ἡ καλλιτεχνική δημιουργία στά πρῶτα ἤδη βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς χαρακτηρίζονται ὡς δῶρα τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ. «Ἐνέπηλσα αὐτόν», εἶπε ὁ Κύριος στόν Μωυσῆ γιά τόν Βερσελεῆλ, «πνεῦμα θεῖον σοφίας καί συνέσεως καί ἐπιστήμης ἐν παντί ἔργῳ διανοεῖσθαι καί ἀρχιτεκτονῆσαι» (Ἐξόδ. 31,3· πρβλ. 35,31). Ἀργότερα, ἡ ἐπιστήμη παρουσιάζεται ὡς συνέχεια τοῦ δημιουργικοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ, δῶρο τοῦ πανσόφου Πηλαστουργοῦ. «Οὗτος ὁ Θεός ἡμῶν ...ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδόν ἐπιστήμης» (Βαρούχ 3,37). Γενικότερα γιά τήν σοφία, μέσα στήν ὁποία ἐντάσσεται καί ἡ ἐπιστήμη, δηλώνεται: «Κύριος αὐτός ἔκτισεν αὐτήν (τή σοφία) καί εἶδε καί ἐξηρίθμησε αὐτήν καί ἐξέχεεν αὐτήν ἐπί πάντα τά ἔργα

αὐτοῦ μετά πάσης σαρκός κατά τήν δόσιν αὐτοῦ καί ἐχορήγησεν αὐτήν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν» (Σοφία Σολομ. 1, 9-10).

Μέ τήν ἀληματώδη ἀνάπτυξη τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, μᾶς ἔχουν ἀιφνιδιάσει καί ἐντυπωσιάσει οἱ κατακτήσεις τῆς συγχρόνου γενετικῆς, βιοϊατρικῆς καί βιοτεχνολογίας. Εἶναι λοιπόν ἐπίκαιρα ὅσα ἀναφέρονται στή Γραφή, ἰδιαίτερα γιά τήν ἱατρική. «Τίμα τόν ἱατρόν... καί γάρ αὐτόν ἔκτισε Κύριος· παρά γάρ Ὑψίστου ἐστίν ἴασις» (Σοφία Σειράχ 38,1-2). «Μ' αὐτό τόν τρόπο συνεχίζει ὁ Κύριος τό δημιουργικό του ἔργο καί στούς ἀνθρώπους τήν υἰεία δίνει πάνω στή γῆ» (στίχ. 8, μετάφρ. ἀπό τό ἑβραϊκό). Στήν ἴδια συνάφεια τονίζεται κάτι γενικότερο: «Καί αὐτός ἔδωκεν ἀνθρώποις ἐπιστήμην ἐνδοξάζεσθαι ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ» (Σοφία Σειράχ 38,6).

β) Ἡ πορεία πρὸς τήν ἀλήθεια, κάθε μορφή ἀλήθειας, ἐκφράζει πιστότητα στόν Θεό τῆς ἀλήθειας. Ἡ ἀναζήτηση αὐτή στηρίζεται στήν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, στή λαχτάρα του γιά πρόοδο καί ἀνύψωση. Ἡ Ὁρθοδοξία, μέσα στά πλαίσια τοῦ γενικοῦ σεβασμοῦ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, ἀποδέχεται καί τήν ἐλευθερία γιά αὐθεντικότερη γνώση. Μέχρι σήμερα ἔχει ἀποφύγει νά ἐπιζητεῖ νά κηδεμονεύσει τήν ἐξέλιξη τῆς ἐπιστημονικῆς προσπάθειας, νά σπεύδει νά λαμβάνει θέση γιά κάθε ἐμφανιζόμενο νέο ἐπιστημονικό ἐρώτημα καί πρόβλημα, ὅπως ἔχουν τήν τάση νά κάνουν ἄλλες Ἐκκλησίες στή Δύση. Γιά τήν Ὁρθόδοξη συνείδηση, ἡ ἐλευθερία τῆς ἔρευνας ἀποτελεῖ θεόδοτο δῶρο στόν ἄνθρωπο.

Ἡ ἐξέλιξη συνεπῶς καί ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης, καθώς καλύπτει ὄλο καί νέες πλευρές τοῦ μυστηρίου τῆς κτίσεως καί τῆς ζωῆς, καθώς προσφέρει νέες ὑποσχέσεις γιά τήν κατανίκηση πολλῶν ἀσθενειῶν πού μαστίζουν τήν ἀνθρωπότητα καί γιά τήν βελτίωση τῆς ποιότητος τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, εἶναι γιά τήν Ὁρθοδοξία αἰτία εὐχαριστίας.

Ὁ θαυμασμός πού αἰσθάνεται ὁ Ὁρθόδοξος πιστός γιά τίς ἀνακαλύψεις τῆς ἐπιστήμης γίνεται ὕμνος καί δοξολογία, καθώς ἐκδιπλώνεται μέ τό φῶς τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας τό μεγαλεῖο τῆς Δημιουργίας. Διότι μέ πῶς ἐνσυνείδητο τρόπο μπορούμε πλεον νά ἐκφράσουμε τή βιβλική βεβαιότητα: «Τοῦ ἐλέους Κυρίου πλήρης ἡ γῆ» (Ψαλμ. 32,5).

Ἀλλῆ ἀκόμη, ὅσο οἱ σύγχρονες θετικές ἐπιστήμες προχωροῦν ὄλο καί βαθύτερα μέσα στά δύο ἄπειρα, στό ἀπείρω σμικρό τῆς ὕλης καί στό ἀπείρω μεγάλο τῶν ἄστρων, μᾶς βοηθοῦν νά ἐνατενίζουμε μέ μεγαλύτερο θάμβος καί δέος τόν ἀπείρω Ἄπειρο, τόν Θεό, στόν ὁποῖο στρέφει σταθερά τήν προσοχή μας ἡ Ἐκκλησία. Καί συμβάλλουν στήν κάθαρση τῆς σκέψεως ἀπό ἀπλοϊκές, εἰδωλολατρικές, ἀνθρωποπαθεῖς παραστάσεις περὶ Θεοῦ.

γ) «Εἰς τήν ὀρθόδοξον παράδοσιν», ὅπως τονίζεται στό Μήνυμα τοῦ Διεθνοῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου «Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου καί ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου», (τό ὁποῖο πρόσφατα συνεκάλεσε τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, 28.8-2.9.2000), «ἀπεφύχθη κατά τό δυνατόν πᾶσα σύγκρουσις μεταξύ ἐπιστήμης καί θεολογίας λόγῳ τῆς διπλῆς γνωσιολογικῆς μεθοδολογίας τῶν

ὀρθοδόξων Πατέρων, ἡ ὁποία θεμελιούται εἰς τὴν ὄντολογικὴν διάκρισιν μεταξύ κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου».

Τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ τὰ ἐπιτεύγματά της δὲν τὰ θεωρεῖ ἡ Ἐκκλησία ὡς κάτι ξένο, ἀλλὰ τὰ νιώθει δικά της, ὡς καρπὸ τῶν παραγωγικῶν δυνατοτήτων καὶ τῶν δικῶν της παιδιῶν –τῶν ἐκλεκτῶν ἐπιστημόνων, πού εἶναι μέλη της– καὶ γενικότερα τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἀδιάκοπα προσεύχεται.

Τὸ πρῶτο λοιπὸν χαρακτηριστικὸ τῆς στάσεως τῆς Ἐκκλησίας μας ἐνώπιον τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν εἶναι *κατάφαση, ἐπιδοκιμασία καὶ εὐχαριστία*.

Ἐπισήμανση κινδύνων καὶ ὁρίων

2. Συγχρόνως ὅμως μὲ αὐτὴ τὴν κατάφαση, ἡ Ὁρθόδοξη σκέψη ἐπισημαίνει: α) Τοὺς κινδύνους πού κρύβονται πίσω ἀπὸ ὀρισμένα ἐπιστημονικὰ ἐπιτεύγματα. β) Τὰ ὅρια τῆς ἀνθρώπινης γνώσεως. γ) Τὴν ὕπαρξη μιᾶς ἄλλης «γνώσεως».

α) Ἡ ἀπειλή γιὰ ὀλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὴν ἀλόγιστη χρῆση τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπιτευγμάτων καὶ τὴν ἐγωιστικὴ καὶ ἄπληστη ἐκμετάλλευση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τώρα πιά καταφανής.

Τὸ πλέγμα τῆς ἐγωπαθείας πού ἐπηρεάζει τὸν προσωπικὸ καὶ κοινωνικὸ βίον, ἡ πλεονεξία, ἡ ἀδικία ἀπειλοῦν ἐπίσης τὴν ἐπιστήμη καὶ τοὺς καρπούς της. Οἱ νέες γνώσεις καὶ οἱ τεχνολογικὲς κατακτήσεις διαμορφώνουν σειρά νέων προβλημάτων πού ἡ ἀνθρωπότητα καλεῖται νὰ ἀντιμετωπίσει σὲ ἄλλο πιά ἐπίπεδο, πολιτικὸ, νομικὸ, θρησκευτικὸ, κοινωνικὸ.

Κατὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, καὶ ἰδιαίτερα τώρα στὴν ἀνάπτυξη τῆς βιοϊατρικῆς καὶ στὴν ἄμεσα μὲ αὐτὴ συνδεόμενη βιοηθική, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἐπανέρχεται –ὅπως π.χ. στὸ Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, Ἱερουσαλήμ, 6.1.2000– ὑπογραμμίζοντας «τὴν ἐλευθερία καὶ τὴ μοναδικότητα τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου καὶ τὴν ἀκεραιότητα τῆς κτίσεως». Αἰσθάνεται τὸ χρέος νὰ λάβει θέση, διότι ὅσα ἀναφέρονται στὴ διαδικασία τῆς ἀνθρώπινης ἀναπαραγωγῆς, στὴ λήψη τῶν καταλληλῶν μέτρων γιὰ τὴ βελτίωση τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς, στὸ θεσμὸ τῆς οἰκογενείας, ἐμπίπτουν καὶ στὴν ἀρμοδιότητα τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας.

β) Μιὰ σημαντικὴ κατάκτηση, κατὰ τὴ συνάντηση τῆς ἀρχαιοελληνικῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως μὲ τὸ χριστιανικὸ μήνυμα, ὑπῆρξε ἡ συνειδητοποίηση τῶν ὁρίων τοῦ ὀρθοῦ λόγου· ἡ διαπίστωση ὅτι κάπου τελειώνει ἡ ἐμβέλειά του. Καὶ ἀπὸ κεῖ πλεόν ἐκτείνεται ἡ ἀπρόσιτη περιοχὴ τοῦ ἀρρήτου, τοῦ ἀπείρου. Ἡ Ὁρθοδοξία μὲ παρρησία ἐπιμένει ὅτι ὁ ἀνθρώπος καὶ ἡ ἀνθρωπότητα στὸ σύνολό της δὲν εἴμαστε ἡ αἰτία τοῦ ἑαυτοῦ μας. Εἴμαστε ὄντα πεπερασμένα. Ἐπειὶ ἄρα καὶ ἡ γνώση μας ἔχει ἐξ ὀρισμοῦ τὰ ὅριά της.

Βεβαίως, μὲ τίς ἐκπληκτικὲς προόδους τῆς ἀστροφυσικῆς, τῆς διαστημικῆς, γενικά τῶν θετικῶν Ἐπιστημῶν, οἱ γνώσεις μας ἔχουν ἐξαιρετικὰ ἐμπλουτισθεῖ. Συγχρόνως ὅμως πληροφοροῦμεθα ὅτι τὸ 95% τοῦ σύμπαντος μᾶς εἶναι ἄγνωστο, καθὼς αὐτὸ πού ὄνο-

μάζεται από τους επιστήμονες «σκοτεινή ύλη», «δέν ξέρουμε ακόμη τί είναι» (Δ. Νανόπουλος, «Καθημερινή», 24.9.2000). Άσφαλώς, με τις επιτυχίες της γονιδιακής έρευνας, της γενετικής, της βιοϊατρικής, των μεταμοσχεύσεων κ.λπ. ανοίγονται τεράστιες δυνατότητες για νέες ιατρικές επεμβάσεις για τη θεραπεία σοβαρών νοσημάτων, με συνέπεια την παράταση του όριου του ανθρώπινου βίου. Όστόσο, τελικά ο άνθρωπος εξακολουθεί να πεθαίνει. Μήπως ο ένθουσιασμός που μάς έχει καταλάβει για τις ανακαλύψεις μας είναι υπερβολικός; Τό θέμα του θανάτου τελικά παραμένει, και όλα όσα συναρτώνται με αυτόν, με την υπαρξιακή αγωνία του ανθρώπου.

Η Ορθοδοξία κυρίως, με την ύπαρξή της, με τό λόγο, με τη ζωή της, θά υπενθυμίζει σταθερά τό γεγονός ότι ο άνθρωπος είναι μεταφυσικό όν. Τό αγωνιώδες έρώτημα σχετικά με τόν θάνατο, ή φορά πρός τό άπειρο, ή αδιάκοπη λαχτάρα υπερέβασε των όριών μας, είναι ένδογενές στοιχείο του ανθρώπινου προσώπου. Όσο λοιπόν και άν επεκτείνονται τά όρια της γνώσεώς μας, ο κώρος του άγνωστου και του άπροσπέλαστου παραμένει άπέραντος και άσύλληπτος. Οι κατακτήσεις των θετικών επιστημών δέν είναι δυνατό να άποτελοϋν άυτοσκοπό για τό ανθρώπινο γένος.

γ) Άλλιά ακόμη, ή επιστήμη μόνη της δέν καλύπτει όλο τό φάσμα των προβλημάτων της ανθρώπινης ύπάρξεως. Υπάρχουν πολλιά, άμεσα και άπώτερα, που μένουν έξω από τήν άκτίνα της επιστημονικής γνώσεως. Η επιστήμη δέν άκυρώνει ούτε άντικαθιστά τόν ρόλο π.χ. της τέχνης, της φιλοσοφίας, της ήθικης, της θρησκείας.

Η ιδιοτυπία και ή ιδιαίτερη συμβολή της Ορθοδοξίας είναι ή κατάθεση μιās έμπειρίας για μία άλληλη αλήθεια, για μία άλλη «γνώση», άλλου τύπου και άλλης ποιότητας. Αύτή τήν άλληλη γνώση, που άπευθύνεται κυρίως στην καρδιά του ανθρώπου, ή Έκκλησία δέν τήν αναπτύσσει σέ μία επιστημονική συνάφεια, άλλιά σέ ένα πλαίσιο ζωής. Στή βιβλική θεολογία, ή έννοια του «γνωρίζειν» υπερβαίνει τήν άφηρημένη γνώση και έκφράζει μία σχέση υπαρξιακή.

Ένώ ή επιστήμη άσχολεϊται με τό πώς ο κόσμος κινείται και διατηρείται, ή χριστιανική αποκάλυψη αναφέρεται στό ποιός δημιούργησε τόν κόσμο και πώς ο άνθρωπος θά προχωρήσει σέ κοινωνία αγάπης μαζί Του και με όλα τά πλάσματά Του. Βεβαιώνει ότι υπάρχουν γνωστικές και άντιληπτικές δυνατότητες του ανθρώπου, πέραν των αισθήσεων, της παρατηρήσεως και της λογικής επεξεργασίας των δεδομένων. « Έστι γνώσις προηγουμένη της πίστεως και έστι γνώσις τικτομένη εκ της πίστεως. Η γνώσις ή προηγουμένη της πίστεως έστι γνώσις φυσική, ή δέ τικτομένη εκ της πίστεως γνώσις έστι πνευματική» (Αββᾶ Ίσαάκ, Λόγος ιη΄).

Είναι προφανές ότι, παράλληλα με τήν περιοχή της αλήθειας (μέρος της όποίας άποτελεί ή αλήθεια των φυσικών φαινομένων πρός τήν όποία ή επιστήμη στρέφει όλη τήν προσοχή της), υπάρχουν μέσα στην πραγματικότητα της ζωής και οι περιοχές του κάλλους και της καλωσύνης. Τίς τελευταίες αυτές οι θετικές επιστήμες

τίς αφήνουν μεθοδολογικά ανέγγιχτες. Ἦ ἄλλοι διακονοῦν σ' αὐτές τίς καίριες γιά τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη περιοχές. Δέν φαίνεται ὅμως ἡ ἀλήθεια, ἡ ὁμορφιά καί ἡ καλῶσύνη νά διαχωρίζονται πλήρως. Θά τοημοῦσα νά πῶ μέ τά λόγια ἑνός σύγχρονου μελετητοῦ τῶν ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν, τοῦ Καθηγητοῦ Brian Cantwell Smith, ὅτι «ὅπως οἱ φυσικοὶ νόμοι ὑποστηρίζουν ὅτι βαρύτητα, φορτίο καί μάζα κ.λπ. δέν ἦσαν διαχωρισμένα στά πρῶτα λεπτά τοῦ σύμπαντος, κατά παρόμοιο τρόπο νομίζω ὅτι ὁ Θεός δέν ἔπλησσε τόν κόσμο μέ χωρισμένες τή μιά ἀπό τήν ἀλήθη, τήν ἀλήθεια, τήν ὁμορφιά καί τήν καλῶσύνη».

Ἡ Ὁρθοδοξία, μέ τόν λόγο, τή λατρεία, τήν ὄλη ζωή της, συνεχίζει νά τονίζει ὅτι ὑπάρχει ἕνα μεγαλειώδες σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιά τόν κόσμο καί τόν ἄνθρωπο, πού σχετίζεται μέ τή δημιουργική καί συνεκτική ἀγάπη Του· ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ζωή ἀρχίζει ἐν χρόνῳ καί ὀλοκληρώνεται στήν αἰωνιότητα· ὅτι, μέ τήν πίστη καί τή συμμετοχή στή μυστηριακή ζωή τῆς Ἐκκλησίας, ἡ παροῦσα ζωή δέν εἶναι μόνο πρόγευση ἀλλῆ καί μετοχή στήν αἰωνιότητα· ὅτι αὐτή ἡ ἐμπειρία ὀδηγεῖ στή συμφιλίωση μέ τήν κτίση καί στήν ἐλευθερία ἀπό τόν φόβο μπροστά στόν θάνατο· ὅτι –μέ τά λόγια τοῦ Παύλου– «Ὁ Θεός ὁ εἰπών ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, (ὅς) ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρὸς φωτισμόν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Κορ. Β' δ' 6).

Ἄλλῃ, προσοχή· ἡ Ἐκκλησία δέν εἶναι δυνατόν οὔτε πρέπει νά ἐξαναγκάζει τόν ἄνθρωπο νά δεχθεῖ τή «γνώση» πού αὐτή διαθέτει. Τό «ὄστις θέλει» τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἀναηλοίωτη ἀρχή τοῦ Εὐαγγελίου. Ἦ ἔχει ὅμως τό δικαίωμα –καί τό χρέος– νά καταθέτει ὑπεύθυνα τή «μαρτυρία» καί ἐμπειρία της.

Συνεργασία, ἀντίδοση

3. Ἐκτός ὅμως ἀπό τήν κατάφαση καί τήν καλῶσύνη ὑπενθύμιση τῶν ὀρίων τῆς ἐπιστήμης, ἡ τρίτη πρόταση εἶναι: ἀνάγκη ἀντιδόσεως, συνεργασίας. Στίς μέρες του, ὁ Ἦλμπερτ Ἀϊνστάιν ἔλεγε: «Ἐπιστήμη χωρίς θρησκεία εἶναι κωλή, θρησκεία χωρίς ἐπιστήμη εἶναι τυφλή». Σήμερα, ἴσως νά ἰσχύει καί τό ἀντίστροφο. Τό καλῶτερο, πάντως, εἶναι ἡ συνεργασία μεταξύ τους, ὥστε νά μή φαίνονται οὔτε ἡ μία οὔτε ἡ ἀλλῆ κωλή ἢ τυφλή.

Ἡ ἀνακάλυψη φοβερῶν δυνάμεων, κρυμμένων στά μυστικά τῆς φύσεως, ἀσφαλῶς δημιουργεῖ μιά ἀγωνία ὡς πρὸς τήν ἀξιοποίησή τους. Ἀρχικά, μᾶς τρόμαξε ἡ ἀνακάλυψη τῆς πυρηνικῆς ἐνεργείας· ἀργότερα, οἱ ἐπιπτώσεις τῶν ἐφαρμογῶν τῆς τεχνολογίας στό φυσικό περιβάλλον· πρόσφατα, οἱ ἀπίστευτες καί ἀπειλητικές δυνατότητες πού ἐγκυμονοῦν μέ τήν ἀνεξέλεγκτη ἐπέμβαση στό γενετικό ὕλικό (π.χ. ἡ κλωνοποίηση).

Παλαιότερα, ἡ ἐπιστήμη κατόρθωσε νά ἀνακαλύψει καί νά προσδιορίσει σέ μεγάλο βαθμό πῶς λειτουργεῖ ὁ φυσικός κόσμος. Σήμερα ὅμως, προχωρεῖ στόν πειρασμό νά ἐλέγξει κρίσιμες δομές τῆς αἰώνιας πορείας του. Τό νέο στοιχεῖο ἀλλοζονείας εἶναι ὅτι ὀρισμένοι ὄχι ἀπλῶς περιγράφουν τοὺς φυσικοὺς νόμους, ἀλλῃ

ζητούν, με τή λεγόμενη οργανική λογική, να επέμβουν στή λειτουργία του. Ἴσως, κατανοῶ καί χρησιμοποιῶ ὀρθά τὸν αὐτόματο πιλότο τοῦ ἀεροσκάφους ἢ τοῦ δορυφόρου με τὸν ὁποῖο ταξιδεύω, καί ἄλλο, σκαλίζω αὐθαίρετα καί δοκιμαστικά τὰ κυκλώματά του –καί μάλιστα σέ ὦρα πτήσεως.

Παράλληλα κινεῖται ἔντονο τὸ ἐνδιαφέρον μεγάλων οικονομικῶν συγκροτημάτων καί ἐξουσιαστικῶν συμφερόντων, γιὰ νὰ ἐκμεταλλευθοῦν με ἀδίστακτη ιδιοτέλεια τὰ ἐπιτεύγματα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν –καί ιδίως τῆς τεχνολογίας αιχμής, με παραμερισμό κάθε ἄλλης ἠθικῆς ἢ πνευματικῆς ἀρχῆς. (Ὁ δείκτης NASDAQ τοῦ χρηματιστηρίου τῆς Ν. Ὑόρκης ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν τάση αὐτή καί τὴν ἐπηρεάζει ἄμεσα). Ἐδῶ ἀσφαλῶς ἐπιβάλλεται ἀντίσταση, με ἔμφαση στὴν ἀξία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, τῆς δικαιοσύνης, τῆς παγκόσμιας κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης· ἐπιβάλλεται στενὴ συνεργασία Ὁρθοδοξίας - ἐπιστημόνων καί ὄλων τῶν σκεπτομένων ὑπευθύνων ἀνθρώπων πού πονοῦν γιὰ τὴν πορεία τοῦ κόσμου.

Ἡ Ἐκκλησία –στὴ δική μας ὁρολογία καί ἐμπειρία «τὸ μυστικὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ»– διαθέτει ἓνα συνεκτικὸ σύστημα σκέψεως, διατυπωμένο στὴ διάρκεια τῶν αἰώνων βάσει οὐσιαστικοῦ στοχασμοῦ καί βιωματικῶν ἐμπειριῶν τῶν Πατέρων, τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ προσφέρει σημαντικὰ στοιχεῖα σ' αὐτὴ τὴ συνεργασία. Πρόκειται, ἀφ' ἑνὸς μὲν γιὰ καθοριστικὴς κατηγορίες σκέψεως πού ἤδη ἀναφέραμε, ἀφ' ἑτέρου δέ γιὰ τὴν προσφορά πνευματικῆς δυνάμεως πρὸς πραγματοποίηση αὐτῶν τῶν ἀξιών. Ἡ Ἐκκλησία ἰδιαίτερα ἐπιμένει ὅτι τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς ἀπὸ τὸ κυτταρικὸ στάδιο ὑπάγεται στὴν ἔννοια τῆς «ὑπάρξεως», πού τὴν ἐνδιαφέρει ἄμεσα.

Παράλληλα, εἶναι ἔντονη ἡ εὐαισθησία τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τίς γενικότερες ἐπιπτώσεις τῶν ἀνακαλύψεων τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καί τῆς τεχνολογίας στὴ ζωὴ τῆς οἰκουμένης καί ἰδιαίτερα γιὰ τὰ κοινωνικά προβλήματα πού ἀπασχολοῦν τὴν ἀνθρωπότητα στό σύνολό της –ὅπως ὑπανάπτυξη, πείνα, ἀνεργία, ἐκμετάλλευση τῶν παιδιῶν, ἄθλιες συνθῆκες ζωῆς γιὰ τὴν συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν κατοίκων τῆς γῆς, διευρυνόμενο χάσμα μεταξύ πλουσίων καί πτωχῶν χωρῶν.

β) Στὴν ὀρθὴ ἀντιμετώπιση αὐτῶν τῶν θεμάτων ἀποφασιστικὸς εἶναι ὁ ρόλος τῶν ἐπιστημόνων πού εἶναι συνειδητὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας. Πρόκειται γιὰ εἰδικὸ χάρισμα πού δέν πρέπει νὰ μένει ἐκτὸς τῶν διακονημάτων τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος. Οἱ ἐπιστήμονες, γνωρίζοντας εὐρύτερα καί βαθύτερα τὰ σχετικὰ εἰδικὰ προβλήματα, μποροῦν νὰ συμβάλουν με ὑπεύθυνη ἐνημέρωση στὴν ἀφύπνιση τῆς κοινωνικῆς καί παγκόσμιας συνειδήσεως. (Ἀξιοσημείωτες γι' αὐτὴ τὴν συνεργασία εἶναι οἱ πρωτοβουλίες πού λαμβάνονται ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, πρωτοστατοῦντος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, στὸν τομέα τῆς οἰκολογίας, καθὼς καί τὸ παρὸν Ἐπιστημονικὸ Συνέδριον πού ὀργανώνει ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος). Στούς κύκλους τῶν ἐπιστημόνων βρίσκονται αὐτὴ τὴ στιγμή ἐξέχουσες προσωπικότητες, πού ἡ Ὁρθοδοξία ἔχει ἀπόλυτη ἀνάγκη. Ἡ ὀξυδέρκεια καί ἡ δύναμη τῆς σκέψεώς τους μᾶς εἶναι

πολύτιμη και για πολλά ένδοξεκκλησιαστικά θέματα σχετικά με τη μαρτυρία και τη ζωή της Έκκλησίας.

Ένα ακόμη διακόνημα του χαρίσματος του πιστού επιστήμονος θα μπορούσε να είναι η πρόληψη της εκμεταλλεύσεως της επιστήμης από την αντιθρησκευτική προπαγάνδα. Σέ προηγούμενους αιώνες, η μηχανική - υλιστική θεωρία περί κόσμου και ζωής επέδρασε ιδιότυπα στή διανόηση της Ευρώπης. Και έφθασε στην ευρύτερη διεθνή ανάπτυξη με τον διαλεκτικό υλισμό, ο οποίος αναδείχθηκε σέ κοσμοθεωρία εκατομμυρίων ανθρώπων. Παραμένει λοιπόν πάντοτε σημαντικό να ακούγεται η υπεύθυνη φωνή των αρμοδίων ότι η επιστημονική έρευνα δέν υπεισέρχεται ούτε ακυρώνει τη σημασία και έμβέλεια της πίστεως· ότι οι υπεύθυνοι επιστήμονες δέν ισχυρίζονται ότι διατυπώνουν αιώνιες αλήθειες, ή έστω ότι τό επιχειρούν· ότι η επιστήμη, όπως κάθε μορφή γνώσεως, είναι ουδέτερη.

Συγχρόνως όμως ο λόγος της Όρθοδοξίας δέν μπορεί να είναι επιθετικός, έλεγκτικός ή, πολύ περισσότερο, προσβλητικός για τους επιστήμονες που δέν πιστεύουν, που άμφιβάλλουν ή δέχονται άλλη κοσμοθεωρία. Ό είλικρινής σεβασμός της έλευθερίας του κάθε ανθρώπου, έντός και έκτός του δικού μας πολιτιστικού χώρου, είναι βασική όρθόδοξη αρχή.

Πρόσκληση σέ ανανέωση του εκκλησιαστικού λόγου και έργου

4. Οι άμεσα διακονούντες σέ υπεύθυνες θέσεις της Έκκλησίας έχουμε σέ πολλά θέματα να μαθητεύσουμε στα νέα επιστημονικά δεδομένα. Έν πρώτοις, χρειάζεται να συνειδητοποιήσουμε και τα δικά μας όρια και να άποφεύγουμε να δίνουμε την έντύπωση ότι έπιζητούμε να έμφανιζόμαστε ως έπαϊοντες σέ θέματα που δέν είναι της άρμοδιότητός μας.

α) Η πρόκληση της επιστήμης μάς καλεί κυρίως σέ ανανέωση της μορφής του λόγου και του έργου μας. Μάς προσφέρει, πριν άπ' όλλα, πολύτιμη εύκαιρία αυτοκριτικής. Οι βαθύτατες άλληλαγές, που διαρκώς προκαλεί η άληματοδης ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνολογίας, διαφοροποιούν ουσιαστικά τη δομή των τοπικών κοινωνιών και του παγκοσμίου χώρου όπου η Έκκλησία αναπτύσσει το σωτήριο έργο της.

Άλλάζουν οι κώδικες επικοινωνίας των ανθρώπων. Δέν πρόκειται άπλώς για μία νέα γλώσσα, αλλά γενικότερα για ένα σύστημα σκέψεως, συνεννοήσεως, άλληληξαρτήσεως, που επηρεάζει και άλλοιώνει τον χαρακτήρα των ανθρώπων. Καθώς η νέα γενεά περιπλανάται, μέσω Internet, στις πιο περίπλοκες πληροφορίες περί ζωής και κόσμου, καθώς κινείται με ίλιγγιώδη ταχύτητα στα πιο άκραία σημεία, διαμορφώνεται ένας νέος τύπος προσωπικότητας. Η Έκκλησία δέν δικαιούται να άγνοήσει την εξέλιξη αυτή ή να περιορισθεί σέ επιφανειακή κινδυνολογία. Όφείλει να την κατανοήσει σέ βάθος και να χρησιμοποιήσει τα νέα δεδομένα και τις νέες δυνατότητες για περαιτέρω μελέτη, έμβάθυνση και μεταφορά του αιώνιου μηνύματός της.

β) Ἡ ραγδαία ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης καί τῆς τεχνολογίας, μέ τίς ἄμεσες ἐφαρμογές τῆς πληροφορικῆς στήν παγκόσμια οἰκονομία, διαμορφώνουν μιά νέα, παγκόσμια πραγματικότητα, νέες δομές, κοινωνικές καί ἐργασιακές, νέες μορφές συνυπάρξεως τῶν ἀνθρώπων στόν πλανήτη μας. Ἀλλά καί νέους τύπους καταπιέσεως, ἀδικίας, φτώχειας καί ἀγωνίας. Τό πλήγμα τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων πού προβάλλουν κατά τή διαδικασία τῆς παγκοσμιοποιήσεως μᾶς καλεῖ σέ νηφάλια ἀξιολόγηση καί ἀντιμετώπισή του.

Τόσο ἡ ὀργάνωση ὅσο καί ὁ τρόπος ἐκφράσεως τῆς Ἐκκλησίας προέρχονται ἀπό μιά παλαιότερη ἐποχή, κυρίως ἀγροτικῆς ζωῆς καί ἀστικῆς νοοτροπίας. Εἴμαστε ὑποχρεωμένοι, ὡς Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, νά ἀναπροσαρμόσουμε τόν λόγον καί τή συμπεριφορά μας, γιά νά συμπορευθοῦμε μέ τόν σύγχρονο ἄνθρωπο τῆς ἀπόσωσης μεγαλουπόλεως, τόν ἐκάστοτε σύγχρονο ἄνθρωπο, καί νά τόν βοηθήσουμε στή σχέση μέ τόν Αἰώνιο.

Πόσο ὁμως εἴμαστε ἔτοιμοι καί εὐέλικοι γιά τήν ἐπανατοποθέτησή μας ἐνώπιον τοῦ νέου πού διαμορφώνεται, χωρίς φοβίες ἢ συμπληγμάτων ἀνωτερότητος ἢ κατωτερότητος; Ἡ ἀπολιτικοποίηση παρωχημένων, ἐποχιακῶν μορφῶν καί ἡ προσκόλλησις στό παρελθόν συχνά μᾶς ἀπομονώνουν καί δέν ἀνταποκρίνονται στή δυναμική τῆς Ὁρθοδοξίας. Τό μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι διαχρονικό. «Ἀφορῶντες εἰς τόν τῆς πίστεως ἀρχηγόν καί τελειωτήν Ἰησοῦν» (Ἐβρ. 12,2), δέν δικαιούμεθα νά παραβλέπουμε ὅτι Αὐτός, ἡ κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας, παραμένει «ὁ ὢν, καί ὁ ἦν, καί ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ» (Ἀποκ. 1,8).

Συμπαράστασις καί πνευματική ἐνίσχυσις στόν σύγχρονο ἄνθρωπο, πού ζεῖ στή σύγχυση μιᾶς πολυπλοκῆς κοινωνίας, δέν προσφέρονται μέ ἀπλή ἐπανάληψη τῶν παλαιῶν μορφῶν τῆς ποιμαντικῆς. Παράλληλα μέ τήν ἐνεργοποίηση τῆς δισχιλιετοῦς ἐμπειρίας τῆς Ἐκκλησίας, καλοῦμεθα, μέ ταπείνωσις καί ὀξυδέρκεια, νά σπουδάσουμε τίς νέες συνθήκες τοῦ τεχνολογικοῦ πολιτισμοῦ, πού δημιουργοῦνται ἀπό τά ἄλλα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Καί νά ζητήσουμε ἐπίμονα τόν φωτισμό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐν ᾧ «προσπηγάζει πᾶσα σοφία» (Ἀναβ. β΄ ἤκου), γιά τό πῶς θά ἀνταποκριθοῦμε στίς νέες καταστάσεις πού συνεπιφέρουν ἡ ἀνεσις, ἡ ἔντασις, τό κενό τῆς ἐποχῆς μας.

Στήν ἱστορική συνάντησις τοῦ Χριστιανισμοῦ μέ τήν ἀρχαία ἐλληνική σκέψιν στήν ἀρχή τῆς πρώτης χιλιετίας, μεγάλοι Πατέρες κατόρθωσαν νά ἐκφράσουν βασικές ἀλήθειες τοῦ Εὐαγγελίου ἀξιοποιώντας τήν ἀρχαία ἐλληνική σκέψιν καί γνώσιν. Στήν τρίτη χιλιετία καλοῦμεθα νά προχωρήσουμε στήν ἔκφρασις τοῦ αἰωνίου μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου ἀξιοποιώντας τή σύγχρονη ἐπιστημονική σκέψιν. Στή θέσιν τῆς γνωστῆς προτροπῆς τῆς δεκαετίας τοῦ '30, «πίσω στούς Πατέρες», προτιμῶ τό «ἐμπρός μέ τό πνεῦμα τῶν Πατέρων», μέ τόν φωτισμό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πού ἀδιάκοπα ὑπῆρξε ὁδηγός τῶν Πατέρων. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ὑπενθυμίζει ὅτι: «Ἁγίῳ Πνεύματι πᾶσα ἡ κτίσις καινουργεῖται» (α΄ ἤκου), «ἐξ οὗ χάρις καί ζωή πάσῃ τῇ κτίσει» (γ΄ ἤκου). Τό Ἅγιον Πνεῦμα δέν ἔπαυσε οὔτε θά παύσει νά ἐπηρεάζει ὅλες τίς ἐκφράσεις, φανερές

καί κρυφές, τῆς ζωῆς μας, ἐμπνέοντας νέες ἐρμηνεῖες, διανοίγοντας νέους δρόμους στήν ἀνθρωπότητα, πρωτόγνωρους καί ἐκπληκτικούς.

γ) Ἴσως ὁ Θεός μᾶς ὀδηγεῖ, ὅπως παλαιά τόν Ἀβραάμ, σέ μιά ἄλλη ἐξοδο. «Καί εἶπεν Κύριος τῷ Ἀβραάμ· ἐξεῖθε ἐκ τῆς γῆς σου καί ἐκ τῆς συγγενείας σου καί ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου εἰς τήν γῆν, ἣν ἄν σοί δεῖξω» (Γεν. 12,1). Γιά νά μᾶς ἀποκαλύψει σ' αὐτή ἐκ νέου τό θέλημά Του. Ὁ Ἀβραάμ προχώρησε μέ ἀπόλυτη πίστη στήν ἄγνωστη χώρα. «Τί γάρ ἡ Γραφή λέγει; "ἐπίστευσεν δέ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ καί ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην"» (Ρωμ. 4,3). Πιστεύω ὅτι μᾶς καλεῖ νά ξαναζήσουμε μέ νέο τρόπο τήν ἀποστολικότητα πού προσδιορίζει τήν Ἐκκλησία μας. Μᾶς καλεῖ σέ μιά ἐξοδο, ἀπό τίς ἀντιλήψεις μέ τίς ὁποῖες μεγαλώσαμε, πρὸς ἕναν ἄλλο πολιτισμικό χωροχρόνο, ἄγνωστο σέ μᾶς, πού δέν παύει ὅμως νά ἀνήκει στόν Θεό. Δέν ἐννοῶ τόσο ᾠρο γεωγραφικό ὅσο πνευματικό, πολιτιστικό. Ὁ Θεός, ἀλλήλωστε, εἶναι ὁ Κύριος τόσο τοῦ χώρου ὅσο καί τοῦ χρόνου. «Ἰησοῦς Χριστός χθές καί σήμερον ὁ αὐτός καί εἰς τοὺς αἰῶνας» (Ἐβρ. 13,8).

Ἡ ἐπιστήμη στή σύγχρονη ἀνάπτυξή της ἔχει σαφῶς πλῆθισο καί χαρακτήρα παγκόσμιο. Ὅ,τι ἀνακαλύπτεται σέ ἕνα μέρος σύντομα τείνει νά ἐξαπλωθεῖ σ' ὅλο τόν πλανήτη. Ἀρχικά ὡς γνώση καί στήν συνέχεια ὡς ἐφαρμογή. Ὅ,τι πολῦτιμο ἀποκτᾶ ὁ ἄνθρωπος ἀνήκει σέ ὅλη τήν ἀνθρωπότητα. Αὐτή ἡ ἀρχή τῆς παγκοσμιότητας θά χρειασθεῖ νά καλλιεργηθεῖ πιό ἔντονα στή σύγχρονη ὀρθόδοξη συνείδηση καί πράξη.

δ) Παρακολουθώντας τό ἔργο τῆς ἐπιστήμης, καλούμεθα ἐπίσης νά μαθητεύσουμε στή μεθοδικότητα καί δεισδυτικότητα τῶν σοβαρῶν ἐκπροσώπων της, ἀλλά ἀκόμα καί νά παραδειγματισθοῦμε ἀπό τή πλιότητα καί τήν ἀντικειμενικότητά τους. Ὁ ἐρευνητικός ᾠρος γίνεται γιά πολλοὺς ιδιόμορφο ἀσκητήριο. Πολλοί διακεκριμένοι ἐπιστήμονες –ἐφόσον βεβαίως συνυπάρχουν στή ζωή τους καί τά συναφῆ πνευματικά χαρακτηριστικά– προσφέρουν στοὺς νέους μας μιά ἄλλη μορφή προτύπου, ἕναν ἄλλο τύπο σύγχρονης «ἀγιότητας», διότι βιώνουν μ' ἕνα ξεχωριστό τρόπο τή σχέση τους μέ τόν Δημιουργό τοῦ σύμπαντος καί τήν ἀνθρωπότητα.

Συμβολή τῆς Ὁρθόδοξης πνευματικότητας στήν προσπάθεια τῶν ἐπιστημόνων

5. Ἀλλά καί οἱ θετικοί ἐπιστήμονες καί ἐρευνητές θά εἶχαν νά ἀντιλήσουν ἀληθινό πλοῦτο ἀπό τήν Ὁρθόδοξη σκέψη καί πνευματικότητα.

α) Ἀναφέρω ἐνδεικτικά τήν ἀνάπτυξη τῶν διανοητικῶν δυνατοτήτων μέ τήν ἐσωτερική πειθαρχία καί καθαρότητα τῆς συνειδήσεως, μέ τήν «κάθαρση τοῦ νοός», μέ τόν φωτισμό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, «ἐν ᾧ πᾶσα ψυχὴ ζωοῦται, καί καθάρσει ὑψοῦται, λαμπρύνεται» (Ἀναβ. δ' ἤχου). Βεβαίως αὐτή ἡ κάθαρση ἀποσκοπεῖ τελικά σέ μιά ἄλλη περιοχὴ θρησκευτικῆς ἐμπειρίας καί ἀνατάσεως. Ἀλλά, μέ δεδομένη τήν ἐνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου στίς διάφο-

ρες λειτουργίες του, μπορεί να συμβάλει και στην προσπάθεια ανυψώσεως όλης της νοητικής λειτουργίας του ανθρώπου. Πολλές μεγάλες στιγμές, και της επιστημονικής έρευνας, έχουν προσδιορισθεί ως μία ιδιαίτερη εμπνευση, ύστερα από μακρά ένασχόληση με ένα πρόβλημα –ίσως μία έλληληψη.

Τά ισχυρότερα δυναμικά στοιχεία της όρθόδοξης πνευματικότητας παραμένουν ή «μετάνοια», ή ταπείνωση, ή δυνατότητα αναθεωρήσεως τρόπου σκέψεως, ή δημιουργική αναζήτηση. Όσοι επίσης έχουν καλλιέργησει τό χάρισμα της προσευχής γνωρίζουν προσωπικά την άντοχή, την έπίταση συγκεντρώσεως και συχνά έλληληψη, πού δωρίζει στόν κόπο διανοητικής εντάσεως. Άλλή και ή γενικότερη αύτοπειθαρχία, ή «έγκράτεια» πού χαρίζει ή χριστιανική ζωή και ή όλη χριστιανική πνευματικότητα συμβάλλουν στην ανάπτυξη ώριμης προσωπικότητας, ή όποία άποτελεί τό υπόβαθρο για τή δημιουργική χρήση του νοΰ.

β) Άν στό θέμα της άφειηριακής έρευνας οι Όρθόδοξοι ύπογραμμίζουμε τόν σεβασμό στην έλευθερία και την άξία της επιστημονικής γνώσεως, στην έπόμενη φάση της έφαρμογής και της χρησιμοποιήσεως της νέας γνώσεως, μέ τόν ίδιο και μεγαλύτερο ένθουσιασμό τονίζουμε τή σημασία και άξία της *άγάπης*. Εΐναι μία άλλη κατηγορία, ύπαρκτική –κάτι σαν έκτη αΐθηση–, πού δέν ύπάγεται άμεσα στό επιστημονικό πεδίο. Άποδεικνύεται όμως πολλή άπαραίτητη για την όρθή όριοθέτηση της έλευθερίας, για την άξιοποίηση των καρπών της επιστημονικής γνώσεως, μέ τόν περιορισμό του έγωκεντρισμού, και την ουσιαστική κοινωνία μέ τόν συνάνθρωπο και τόν Θεό.

Ή ιδιαίτερη συμβολή της Όρθοδοξίας στή ραγδαία ανάπτυξη της επιστημονικής γνώσεως θά παραμένει ή συμπλήρωση αυτής της γνώσεως μέ την καλλιέργεια της άγάπης σέ όλες τίς δυνατές εκφράσεις της, στίς παγκόσμιες διαστάσεις της. Αυτή τελικά όδηγεί στην «ύπερβάλλουσα της γνώσεως άγάπην του Χριστού» (Έφεσ. 3,19). Μέχρις ότου ή μερική γνώση δώσει τή θέση της στην τελική γνώση και ό άνθρωπος γνωρίσει τόν Θεό όπως ό ίδιος γνωρίζεται από τόν Θεό (Α΄ Κορ. 13,12).

Έτσι ή Όρθοδοξία προχωρεί σέ πολύ τοιμηρότερες προτάσεις. Άποκαλύπτει την τελική ένότητα αλήθειας, κάλλους και άγάπης στό πρόσωπο του Λόγου, του σαρκωθέντος θείου Λόγου. «Έτι και έτι» όμως πρέπει νά ύπογραμμισθεί ότι ή όποιαδήποτε πρότασή της πρέπει νά γίνεται πάντα μέσα σέ πλαίσια έλευθερίας. Χωρίς τόν παραμικρό έξαναγκασμό. Χωρίς διάθεση έξουσιαστική πάνω στον άνθρωπο και στό κοινωνικό σύνολο. Άν δέ κάποτε ή και συχνά, συγχέουμε την έξουσία της άγάπης μέ την άγάπη της έξουσίας, αυτό γνωρίζουμε ότι δέν εκφράζει τό πρότυπο και τόν σκοπό μας, τόν Χριστό.

γ) Καί κάτι τελευταίο. Στην έρευνα, ό επιστήμονας δέν λήξει «φθάνει, τελειώσαμε». Ή προσπάθεια εΐναι συνεχής, επεκτείνεται σέ νέες περιοχές. Καί ή όρθόδοξη πνευματικότητα συνηγορεί και καλεί σέ μία συνεχή «έπέκταση». Κλήρος και κλήση του ανθρώπου

είναι, κατά τήν διατύπωση τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, «τό τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι» (Eis τόν Ἰουλιανόν ΙΘ', ζ').

Ἔστω καί ἄν αὐτή ἡ ἐπέκταση ἀναφέρεται σέ μιά ἄλλη μορφή πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ παράλληλη φορά μέ τήν ἐπιστημονική ἀναζήτηση εἶναι ἐμφανής. Ὀλόκληρη ἡ ἀνθρώπινη ὕπαρξη βρίσκεται σέ μιά δυντική ἐπέκταση. Ἡ ἴδια ἡ ἀγάπη, τήν ὁποία ἀποκάλυψε ὁ Χριστός, εἶναι δυναμική ἐπέκταση πρὸς τόν ἄλλο, πρὸς τοὺς ἄλλους, πρὸς τόν κόσμο ὀλόκληρο, πρὸς τόν Δημιουργό τοῦ σύμπαντος, πού ἡ οὐσία Του εἶναι ἀγάπη. Ὅταν ρώτησαν τόν Μ. Βασίλειο τί εἶναι ἡ πρὸς τόν Θεόν ἀγάπη, ἐκεῖνος ἀπάντησε: «τό ὑπέρ δύναμιν ἀεί τήν ψυχὴν ἐπεκτείνεσθαι πρὸς τό τοῦ Θεοῦ θέλημα, κατά σκοπόν καί ἐπιθυμίαν τῆς αὐτοῦ δόξης» (Ὅροι κατ' ἐπιτομήν, ΣΙΑ').

Συνοψίζω τίς θέσεις τῆς ἀποψινῆς εἰσηγήσεως: Κατάφαση - εὐχαριστία. Ἐπισήμανση τῶν κινδύνων καί τῶν ὀρίων. Συνεργασία - ἀντίδοση. Πρόκληση σέ ἀνανέωση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου καί ἔργου. Συμβολή τῆς Ὁρθόδοξης πνευματικότητας στήν προσπάθεια τῶν ἐπιστημόνων.

Ἡ ἀδιάκοπη τάνυση ὄλων τῶν νοητικῶν δυνάμεων πρὸς ἀναζήτηση νέων γνώσεων, περισσοτέρων μυστικῶν τῆς δημιουργίας, εἶναι τό ἔργο τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Εὐηλογημένο τό ὄνομα τοῦ Θεοῦ γι' αὐτή τή δυνατότητα. Σέ μιά συνεχῆ ἐπέκταση ὄλων τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς «ὑπέρ δύναμιν, ἀεί», γιά τή συνάντηση καί κοινωνία μέ τόν ἴδιο τόν Δημιουργό τοῦ σύμπαντος καί τά δημιουργήματά Του, καλεῖ ἡ Ἐκκλησία. «Διηνεκῆς πρὸς τόν Θεόν ἡ ἄνοδος». Εὐηλογημένο τό ὄνομά Του, συνοψίζουμε οἱ Ὁρθόδοξοι γιά τή διπλή αὐτή δυνατότητα.